

In ontroering schuilt engagement

Maatschappelijke idealen zijn verdacht geworden. Achter alle mooie woorden zou in feite ordinaire machtshonger schuilgaan. Tegen de draad in pleit filosoof Karen Vintges voor een nieuw engagement. Zelf wil zij zich verbinden met mensen, waar ook ter wereld, die een individuele spirituele weg bewandelen. Bijvoorbeeld met moslimvrouwen.

Marjan Slob

Het gaat niet goed met het engagement, vindt filosoof Karen Vintges. Bijna niemand durft in het openbaar nog zo 'naief' te zijn om te spreken over grote maatschappelijke idealen. Die zouden toch niet haalbaar zijn, en erger nog: al die grote woorden zijn goed beschouwd heel onderdrukkend.

Uit naam van grote maatschappelijke idealen zoals het communisme is natuurlijk veel ellende aangericht, erkent Vintges. Jammer is wel dat daarmee elk engagement dat verder wil reiken dan het eigen kleine kringetje in een kwaad daglicht is komen te staan. En dat leidt tot maatschappelijke verlamming. Ontwikkelingswerkers zijn in de war omdat ze het niet meer over hun lippen krijgen dat Afrikanen 'ontwikkeld' moeten worden. Mensenrechtenactivisten tobben met het verwijt dat universele mensenrechten eigenlijk een westerse uitvinding zijn. En feministen concentreren zich het liefst op hun onderlinge verschillen, bang als ze zijn om over de ervaringen van, bijvoorbeeld, niet-westerse vrouwen heen te lopen.

Vintges (1953) vindt dat pijnlijk om te zien. Zij vindt het weer tijd voor verbondenheid, voor een nieuw engagement. En dat engagement kun je volgens haar best rechtvaardigen zonder het over absolute waarheden te hebben. In haar boekje 'De terugkeer van het engagement' probeert ze vanuit de moderne filosofie ruimte te zoeken voor zo'n nieuwe maatschappelijke bevlogenheid. We praten over haar boek op haar werkkamer aan de Universiteit van Amsterdam, waar ze sociale en politieke filosofie doceert. Vintges praat zacht, zoekend. Maar ook stevig. Dat kan kennelijk tegelijk. Net zoals je volgens haar moreel bescheiden kunt zijn, terwijl je er toch universele pretenties op nahoudt.

U zegt in uw boek dat de -ismes veel ellende hebben voortgebracht. Feminisme is ook een -isme. "Een tijdje werd uit naam van het feminisme de Waarheid verkondigd over dé vrouw, over haar onbewuste, haar verlangen, haar lichamelijkeheid, noem maar op. Dat gaf een heel vervelende sfeer. Je had de juiste inzichten over vrouwen, en je had vrouwen die die inzichten nog niet hadden. Toen ik studeerde, in de jaren zeventig, heb ik daar persoonlijk onder geleden. In mijn kringen waren veel vrouwen lesbisch uit politieke overwegingen, terwijl ik nog vree met de vijand. En -foei!- ik zat in werkgroepjes met mannen, gewoon omdat ik de klassieke filosofische teksten wilde leren kennen. Ik noem mezelf nog steeds feminist, maar naar dat dogmatische feminisme verlang ik niet terug.

Diezelfde afkeer van dogma's voel ik onder mijn studenten. Velen van hen voelen zich aangetrokken tot de anti-globalisten. Maar er zit een sterk trotskistische inslag in de anti-globalistische beweging, en dat vinden mijn studenten dus niks. Ze willen geen doctrine. Ze willen zelf verantwoordelijkheid nemen. Ze zoeken naar een manier om hun idealen praktisch vorm te geven, zonder de een of andere absolute waarheid aan te hangen. Ik vind dat wijs van hen. Ik wil

dat ook. En ik geloof dat mensen daar allang weer mee bezig zijn. Ik zie om mij heen tenminste heel veel mensen die bevlogen zijn, en ik vind het tijd om dat weer 'engagement' te noemen."

Waar ziet u dat engagement dan?

"Simpel, in kleine projecten. Vrijwel elke basisschool adopteert wel een schooltje in de Derde Wereld, of draait een project voor weeskinderen. Politieke partijen krijgen weer meer leden. Mijn studenten zijn actief binnen het vluchtelingenwerk, organiseren moskee-bezoeken, wisselen via internet multi-culturele muziek uit. Mensen zoeken ook contact met elkaar via religieuze verbanden. Maar dit zijn initiatieven van onderaf. Ze worden niet geregisseerd van bovenaf, en dat is een verschil met vroeger."

Wat u noemt zijn incidenten, druppeltjes op een gloeiende plaat.

"Misschien. Maar de tegenhanger is die absolute overtuiging over de enige juiste weg die de hele wereld zal veranderen. En daar schuilt altijd machtshonger achter. Dat heb ik zelf van binnenuit gezien, bij de crypto-marxisten uit mijn studententijd. De voortrekkers hadden een enorm verlangen naar overheersing. Nu zie ik dat voor wat het was: fundamentalisme. Nou, en dat wil ik niet meer."

Maar volgens Vintges zijn we nog niet van het fundamentalisme af. Integendeel, ze ziet het juist opbloeien, vooral in het debat over de multiculturele samenleving. "Neem zo'n Herman Philipse, die atheïstische professor uit Utrecht. Ik vind hem echt een westerse fundamentalist. 'Wij westerlingen zijn verlicht, en zij gelovigen zijn dat nog niet', zegt hij met zoveel woorden. Hij presenteert culturen alsof het statische blokken zijn. Dat klopt al niet. Maar los daarvan vind ik die minachting voor religie heel kwalijk."

Binnen elke religie bestaan volgens Vintges vormen van wat zij 'spiritueel individualisme' noemt. Mensen die dit pad bewandelen, proberen zelf hun verhouding tot de Bron te bepalen. Vintges: "Dat doen zij niet met hun verstand alleen. Zo'n aanpak dringt ook door in je levensinstelling, in je handelingen. Een dergelijke spirituele weg heeft dus praktische effecten. Het leidt tot geleefde idealen. En dat is precies wat ik bedoel met engagement."

Ook in de islam zijn volgens Vintges die spiritueel-individualistische stromingen te vinden.

"Mensen als Philipse zeggen dat westerlingen het individualisme hebben uitgevonden, en dat niet-westerse culturen vanuit de gemeenschap denken. Dat is dus gewoon niet waar. In alle, en ik bedoel echt *alle* culturen, is er ruimte en aandacht voor die individuele spirituele weg. Die ruimte is in de praktijk soms klein, maar hij is er, en dus kun je niet zeggen dat het individualisme typisch westers is. Of dat mensenrechten typisch westers zijn, omdat ze uitgaan van het individu."

Mensen als Philipse slaan de plank dus gewoon mis, vindt Vintges. En missen daarbij belangrijke openingen voor een dialoog. Want je kunt als westerling aansluiting zoeken bij die individuele, spirituele zoektocht naar zinverlening van mensen uit andere culturen. Vintges: "Dat is mijn ideaal. Want zo kun je dwars door culturen heen bondgenootschappen smeden tegen het fundamentalisme."

Maar daarvoor moet er bij ons westerlingen iets veranderen, vindt Vintges. "Ik vind het tijd om te leren van niet-westerse culturen. We zeggen wel dat we een dialoog willen, maar de verborgen agenda is vaak om niet-westerlingen 'modern' te maken en in ons eigen kamp te trekken. Alsof wij het zo goed doen! De persoonlijke vrijheid is hier dan wel groot, maar we weten nauwelijks meer hoe we betrokkenheid met elkaar kunnen delen. Daar zijn andere culturen vaak veel beter in."

“De meeste mensen die ik ken leven eigenlijk in groepen – in gezinnen, werkverbanden, vriendenclubs. Maar je mag jezelf hier niet zien als groepsdier. Je moet autonoom zijn, en dat heeft een hele kille kant. Inmiddels zijn vierhonderdduizend Nederlanders depressief, waarvan 250.000 vrouwen. Waarom? Omdat mensen niet gemaakt zijn om zich zo individualistisch op te stellen als ze geacht worden te doen in het westen. Religie snapt iets van die menselijke behoefte aan bevlogenheid en verbondenheid. Daarom vind ik het raar om religie zo te verketteren. We kunnen er juist van leren.”

Wilt u dat we allemaal religieus worden?

“Welnee. Ik wil een plek voor bezieling, betrokkenheid en ontroering. Ik zeg niet dat je die per se in religie moet zoeken! Zelf ben ik hartstikke a-religieus. Ik wil er alleen op wijzen dat die bezieling en ontroering ook in religie zitten, en dat we dat moeten zien. Het is heel achterlijk van ons dat wij zo onze neus ophalen voor de religieuze wereld.”

Waarin schuilt dan voor u die bezieling?

“In met hart en ziel iets doen. In je durven laten ontroeren. Als je ontroerd raakt, is er bezieling, denk ik. Simone de Beauvoir, over wie ik mijn proefschrift schreef, zei dat het voelen van ontroering voortkomt uit een bepaalde ethische houding - een houding waarin je banden durft aan te gaan met de wereld en met je medemens. Ontroering is in die zin een keuze. Je moet het willen durven.

Die ontroering of bezieling, of hoe je het ook wilt noemen, is iets wat je moet aangaan. Ik doe het als ik even ga zitten en mijn ogen sluit, me ontkoppel van de apparaten om me heen. Het is moeilijk onder woorden te brengen wat er dan gebeurt, maar” (lacht) “het is wel prettig. Je kunt het ook voelen als je in iemands ogen kijkt. Ik heb me de laatste tijd verdiept in de koran, en daardoor kijk ik nu heel anders naar moslims. Ik bedoel dat letterlijk; ik wissel veel meer blikken uit met moslimvrouwen. Heel leuk en verrijkend, vind ik dat.”

Vintges zegt veel gehad te hebben aan het lezen van de koran. “Door kennis te nemen van de islam, en van de interpretaties van de koran door moslimfeministes als Fatimah Mernissi en Leila Ahmed, ben ik in drie maanden tijd echt veranderd van mening. Daarvoor neigde ik naar het standpunt: ‘Nou is het wel genoeg geweest met die islam, het wordt tijd dat we onze mond opendoen’. Een houding die ik ook vaak in *Opzij* proef. Nu zie ik dat er veel meer aan de hand is binnen de islam dan alleen het fundamentalisme. Ik merkte bijvoorbeeld dat de koran in de kern geen onderscheid maakt tussen man en vrouw. Elk mens kan een dialoog aangaan met Allah, en de koran roept je op jezelf te ontwikkelen, zodat je in staat bent de koran zelf te interpreteren. Die oproep geldt net zo goed voor vrouwen als voor mannen.”

“Natuurlijk is er veel vrouwenonderdrukking uit naam van de islam. Maar de islam is op zijn minst dubbelzinnig; er is binnen de islam zelf ruimte om stelling te nemen tegen fundamentalistische tendensen, en daar gaat het me om. Zo’n polariserende opstelling als die van Ayaan Hirsi Ali is dus niet nodig. Ik ben het helemaal met haar eens dat moslimmeisjes zich vrij moeten kunnen ontwikkelen. Ik zie alleen niet waarom dat buiten de islam moet. En dat is toch wat zij lijkt te zeggen: ‘wordt westers, dat is de enige ware weg’. Dat vind ik een nieuw soort fundamentalisme. Dan misken je dat vrouwen ook binnen de islam vrijheid kunnen verwerven.”

Vrijheid? Moslimvrouwen zeggen vaak dat de sluier hen vrijheid geeft. Toch vind ik het pijnlijk om een vrouw te zien met zo’n nikaab, die alleen maar door een rastertje van stof kan kijken.

“O, ik ook. Ik voel me niet geroepen om de nikaab te verdedigen. Ik vind het een naar ding en voel me er zelfs door bedreigd. Want je bent in het nadeel als iemand vanuit het onzichtbare haar blik op je richt. Dat maakt je kwetsbaar. Soms denk ik dat vrouwen die zo’n zware sluier dragen in feite verlangen naar macht. Dat die meisjes en vrouwen zich willen aansluiten bij het fundamentalisme omdat zij deel willen uitmaken van een wereldmacht. Vooropgesteld dat ze zelf voor de nikaab kunnen kiezen, natuurlijk.”

“Maar dan nog: als een studente van mij zo’n sluier zou dragen, zou ik gaan onderhandelen. Ik zou proberen een oplossing te zoeken in de praktijk. Want het pakt heel vernederend uit om via de rechtbank een verbod af te dwingen. Ik zie dan El Moumni voor me, die imam die gedaagd werd vanwege zijn uitspraken over homoseksuelen. Er stond een oude, bevende man voor het gerecht. Ik vond dat niet om aan te zien! Wat moet daar nu voor goeds van komen? Nee hoor: praten praten praten, dat is het enige dat erop zit.”

En dan kunnen er volgens Vintges interessante dingen gebeuren. Ze vertelt over een Arabische jongen in haar college die hoorde hoe andere studenten smalend spraken over Mohammed Cheppih, de ex-voorzitter van de Nederlandse Arabisch-Europese Liga. Ze zeiden: ‘Cheppih is opgeleid in Medina, nou dan weet je het wel’. Vintges: “Op dat moment reageerde de jongen niet, maar na de pauze kwam hij aanzetten met een verklaring, die hij van papier af las: ‘Medina is voor mij een heilige stad, het doet me pijn als jullie daar zo schimpscheutend over praten.’ Ik moest denken aan mijn eigen studententijd, toen we als vrouwen woorden probeerden te vinden voor wat ons dwars zat. Ook wij kwamen toen met verklaringen aanzetten die we stamelend voorlazen. Want we hadden nog geen taal voor wat we wilden zeggen. Maar iets belangrijks zat ons hoog. Ik herken dat in die jongen.”

Karen Vintges, De terugkeer van het engagement. Boom, Amsterdam, 2003. 122 blz.

Gepubliceerd in Opzij, januari 2004. Copyright Marjan Slob.